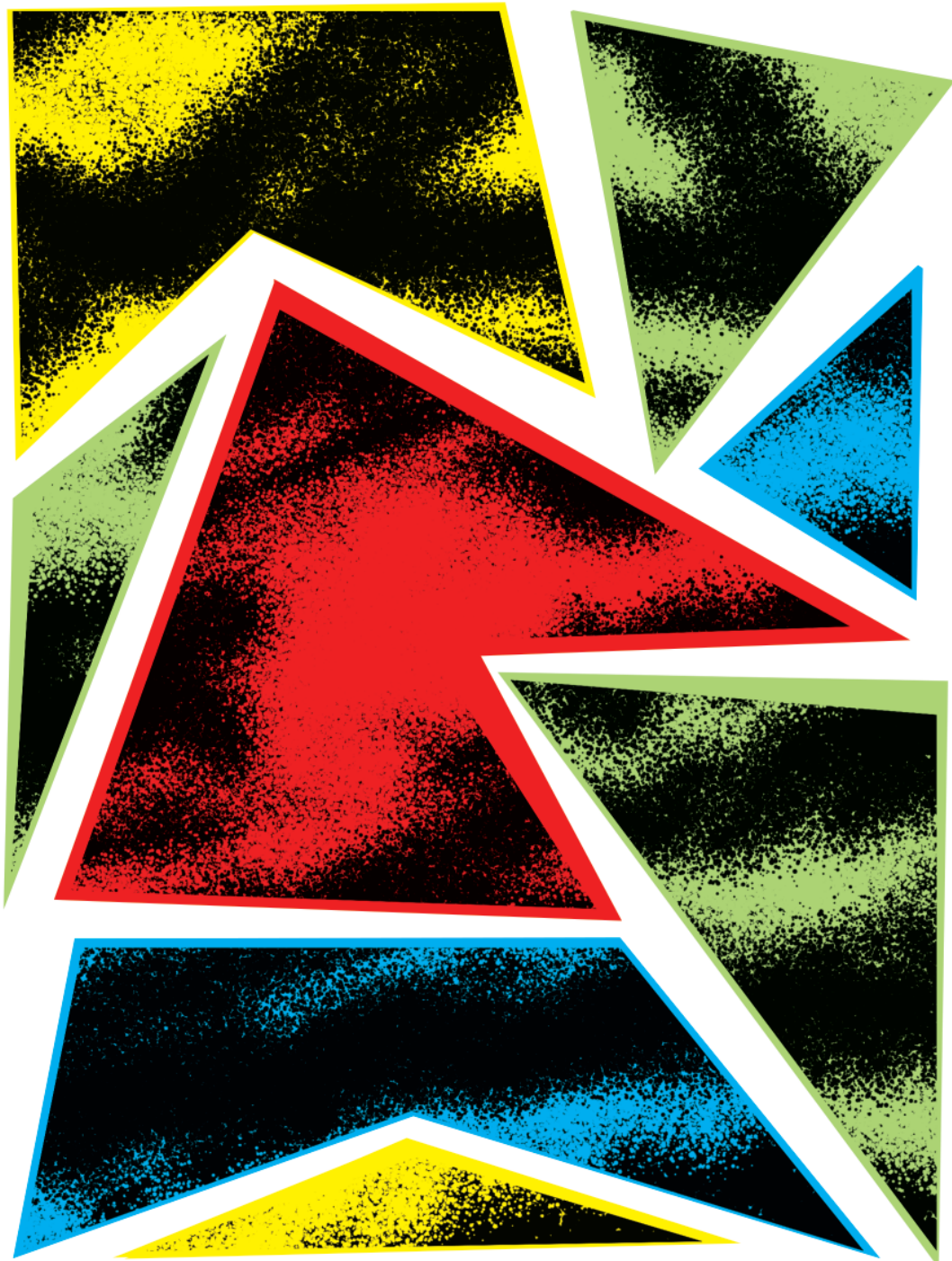

ADSUMUS XVIII ADSUMUS XVIII ADSUMUS XVIII

Tanulmányok a XX. Eötvös Konferencia előadásaiból

Adsumus XVIII.

Adsumus XVIII.

Tanulmányok a XX. Eötvös Konferencia előadásaiból

Szerkesztette:

Farkas Vendel, Kazsimér Soma Balázs és Sinka Andor

ELTE Eötvös József Collegium
2021

EMBERI ERŐFORRÁSOK
MINISZTERIUMA

EMBERI ERŐFORRÁS
TÁMOGATÁSKEZELŐ

Nemzeti
Tehetség Program

A kiadvány „A hazai és határon túli magyar nyelvű szakkollégiumok támogatása”
című pályázat keretében (NTP-SZKOLL-20-0032) valósult meg.

ELTE Eötvös József Collegium
Budapest, 2021

Felelős kiadó: Dr. Horváth László, az ELTE Eötvös Collegium igazgatója

Szerkesztette: Farkas Vendel, Kazsimér Soma Balázs és Sinka Andor

Borítóterv: Tobai Botond István

Copyright © Eötvös Collegium 2021 © A szerzők

Minden jog fenntartva!

A nyomdai munkálatokat a CC Printing Szolgáltató Kft. végezte.

1118 Budapest, Rétköz utca 55/A fsz. 4.

Felelős vezető: Szendy Ilona

ISBN 978-615-5897-41-2

Tartalomjegyzék

EGYÉN ÉS CSALÁD

KOVÁCS VIKTOR

- A Csongor és Tünde intrikuszának alakja
a világirodalmi analógiák tükrében*15

KOVÁCS DOMINIK

- A nemesi családközösségek traumafeldolgozó eljárásai
Bródy Sándor A szerető című drámájában*27

JUNGBAUER LORETTA ANNNA

- A halál megjelenítése Christopher Marlowe
Nagy Tamerlánjának első és második részében*41

KÖKÉNY MARTINA

- A politikai kommunikációban megjelenő családalapítási koncepciók
megítélése a fiatalok körében, survey kísérlet alkalmazásával*59

NEMZET ÉS IDENTITÁS

HAUBER KITTI

- Személynév - nyelvhasználat - etnikum korrelációja Pozsony vármegye
boszorkánypereiben a 17-18. századból*77

RADNAI DÁNIEL SZABOLCS

- Reprezentációk a Balaton körül – a 'magyar tenger' jelentésárnyalatai
1775-től a 19. század közepéig*95

MOGYORÓSI RENÁTÓ MANUEL

- A Pécsi Tudományegyetem tanárjelöltjeinek kisebbségekkel kapcsolatos
prekonceptói, különös tekintettel a cigány/roma nemzetiségre* 109

VALLÁSOSSÁG

SZÜCS ADÉL

- Artemis brauróni kultusza, és annak szerepe
Peisistratos valláspolitikájában* 127

OLÁH JULIANNA

- „Mindezek ellenére se hagynám el a hitemet ...”
- Vallásosság és spiritualitás észlelt előnyeiről és hátrányairól
kibontakozó felnőttkorban* 147

FARKAS VENDEL

Epikurosz, századunk prófétája?

Az epikureus teológia lehetőségei a 21. században 167

MÉDIA ÉS POLITIKA

ÁRMÁS JULIANNA

Hibrid hadviselés: a befolyásszerzés új eszköze a posztszovjet térségben?

Az orosz hadviselés Grúzia és Ukrajna befagyott konfliktusaiban 187

KISS ZSOMBOR

Agitáció és propaganda az 1949-es választások idején Budapesten 209

CSÁSZÁR ANDREA MÁRIA

A szabadság fogalma Hannah Arendt politikai egzisztencializmusában 227

VÁ CZ ISTVÁN

A „Great Game” és a Royal Geographical Society 241

BUDAI MIHÁLY EGON

A Kúria szerepe az európai uniós munkajog érvényesülésében 257

FILYÓ FANNI

Gilets jaunes: mártírok vagy hóhérok?

A bordeaux-i online média nyelvészeti elemzése 269

A „Great Game” és a Royal Geographical Society

VÁCZ ISTVÁN

a recognition by the first public man in England of the part geographers have played in consolidating and organizing the British Empire. Without the geographers that Empire never would have been created... Everywhere throughout the world you still find them exploring and surveying unknown lands, demarcating boundaries, planting the seeds of commerce, pacifying savage tribes, and extending the frontiers of civilization.
(Curzon 1912: 103) (BUTLIN 2003. 231)

Bevezetés

A XVI-XVIII. század a tudományos forradalom időszaka, amely során kialakultak a mai modern tudomány alapjai, szervezetei. A tudomány azonban ekkor sem volt független, hanem aktívan részt vett a politikai célok megvalósításában, mint például a nemzetépítés vagy a birodalomépítés. Az időszak folyamán a tudományok közül a földrajztudomány presztízse addig soha nem látott mértékben megnőtt, köszönhetően a „felfedezni való” (európai nézőpontból), a gyarmatbirodalomba beintegrálandó területeknek, térségeknek. A felfedezések és a gyarmatosítás során az államok a földrajzi társaságaikon keresztül is rivalizáltak egymással (GYŐRI – GYURIS. 2019. 4). Dolgozatomban az szeretném bemutatni, hogyan vette ki a részét a Royal Geographical Society (továbbiakban RGS) a XIX. században a Brit Birodalom építésében a „Great Game” folyamán. Vagyis, hogyan szolgálta a földrajztudomány a brit imperialista törekvéseket, illetve erre milyen jelek és összefüggések utalnak. Ezek mellett szeretnék egy átfogóbb képet adni a tudós társaságok létrejöttéről, fejlődéséről, a kezdetektől egészen az első világháborúig. Kiemelten tárgyalom a brit modellt, szeretném ismertetni magát az RGS-t, kialakulási és működési kontextusát, körülményeit, céljait, összetételét, munkásságát. Mindemellett igyekszem bemutatni elsősorban Nagy-Britannia szempontjából, a század geopolitikai ütközetének, a „Nagy Játzmának” tétjeit és motivációit, valamint a tudós, felfedező, tisztviselő, kém foglalkozások összefonódását.

A célok megvalósításának az érdekében, a szakirodalmak mellett felhasználtam RGS-dokumentumokat, illetve a társaság tagjainak, kiténtetettjeinek,

fontosabb alakjainak a műveit, példáit (pl.: Curzon, Sykes, Vámbéry), amik úgy vélem jól mutatják az állam és a szervezet kapcsolatát, utóbbinak a jelentőségét és feladatát a játszma során.

A XIX. századi kontextus

Mindenekelőtt tehát szeretném ismertetni azt a történeti, földrajzi kontextust, amiben a versengés folyt és az RGS működött. A Játszma több „kérdésből” állt. Az európai nagyhatalmak egymással versengve igyekeztek kiterjeszteni befolyásukat, és/vagy gyarmatukká tenni területeket a Balkánon, a Közel-Keleten és Közép-Ázsiában. Az ipari forradalmak következményeképpen megnőtt a nyugat-európai országok technológiai előnye, illetve a XVIII-XIX. század során folyamatosan gyengült és területeket veszített az Oszmán Birodalom. Emellett Irán sem tudta felvenni a versenyt a nyugati és orosz hódításokkal. A helyzetet bonyolította, hogy a nagyhatalmak váltakozva ügyeltek az európai erőegyensúlyra, illetve próbálták saját maguk javára elmozdítani azt. Az európai politika kihatással volt az egész világ ügyeire. Nagy-Britannia a XIX. században a francia, orosz, majd pedig a német terjeszkedés feltartóztatásán, meggátolásán fáradozott. A britek célja annak elkerülése volt, hogy az európai nagyhatalmak befolyása akadályozza érdekeik érvényesítését a Közel-Keleten (FROMKIN 1980. 936), továbbá legfontosabb gyarmatuk, vagyis India védelme és elszigetelése az európai politikától (INGRAM 1982. 449). Ennek ellenére az ősi civilizáció volt az egyik sarkalatos helyszín, ahol az indiai politika összefonódott a kontinentálissal (WITHERS 2013. 4). Nem lényegtelen továbbá, hogy ezen időszak folyamán emelkedett fel, vált a világ legnagyobb gazdasági hatalmává, és jelent meg a térségben jelen korunk vezető hatalma, az Amerikai Egyesült Államok.

A játszmat a franciák robbantották ki, amikor 1798-ban megtámadták az oszmánok fennhatósága alatt lévő Egyiptomot (MAJOROS 1997. 59). Perzsia is ekkortól került a középpontba, mind a franciák, mind a britek szövetséget akartak kötni az országgal (SYKES 1915. 401). Napóleon bukása után az oroszok maradtak a legjelentősebb szárazföldi hatalom, akik folyamatosan déli irányú expanziót folytattak. Az 1774-es kücsük-karnajdzsi béke után elsődleges szándékuk, a Földközi-tengerre való kijutás, tehát Isztambul, a Boszporusz és a Dardanellák meghódítása volt. Törekvésükkel azonban már a britek számára kedvező nagyhatalmi egyensúlyt veszélyeztették, mivel a tengerszorosok birtoklása globális jelentőséggel bírt (MAJOROS 1997. 59), a Brit Birodalom számára pedig nagyhatalmi erejének egyik meghatározó alapja. A század folyamán

több orosz–török háború zajlott, és előbbi folyamatosan szerzett, utóbbi pedig vesztett területeket a Balkánon. A legfontosabbak az 1828–29-es, az 1853–56-os krími, és az 1877–78-as összecsapások voltak. Mindeközben a cári birodalom Közép-Ázsiában is folyamatosan kebelezte be a területeket. 1800-ban elfoglalta Grúziát, ettől kezdve közvetlen határérintkezésbe került Iránnal (SYKES 1915. 410), és az 1828-ban megkötött „Turkomancsáji-békével” pedig a Kaszpi-tengertől nyugatra tartós határvidék alakult ki közöttük (HUREWITZ 1956. 96). 1881-ben az oroszok a tengertől nyugatra is Irán szomszédjai lettek, vagyis elfoglalták Közép-Ázsiát, és immáron a Kádzsár-dinasztia által vezetett államra koncentráldott expanziós szándékuk (SYKES 1915. 463; CURZON 1889). Az országon fokozódott a nyomás, mivel az Orosz Birodalmat sikerült feltartóztatni Kínában, az Oszmán Birodalomban, valamint a Balkánon is (THE SYDNEY MAIL 1902. aug. 2. 292). Szándékuk az volt, hogy kiterjesszék befolyásukat Iránra, a Perzsa-öbölben pedig kikötőt létesítsenek, és visszaszorítsák a briteket (SYKES 1902. 448). A századforduló környékétől azonban Németország is megjelent új szerepelőként. Az angoloknak ezt az új kihívást is kezelniük kellett. Mindemellett Franciaország 1815 után is jelentős – még ha közvetett módon – résztvevő maradt, hiszen komoly érdekelletben volt a britekkel Észak-Afrikában és a Távol-Keleten, valamint fajsúlyos szereplője volt az európai egyensúlynak. Utóbbi esetben az Egyesült Királyság számára felettebb kardinális kérdés volt a franciák oroszokkal való viszonya.

A Brit Birodalom tehát saját pozíciói kiterjesztése érdekében, illetve hatalmi rivalisai ellenében tevékenykedett a térségben. Az angol percepció úgy látta, hogy minden orosz, illetve később német térnyerés a Közel-Keleten és Ázsiában nekik fenyegetést jelent Indiára, és a világban elfoglalt vezető helyzetükre nézve. Emiatt geopolitikai céljuknak a fennálló rend konzerválását, a *status quo* fenntartását tekintették a Közel-Keleten, vagyis gyakorlatban a gyenge ütközőállamok fennmaradásában voltak érdekeltek (FROMKIN 1980. 938). A brit geopolitikai gondolkodás és az RGS meghatározó alakja, Mackinder tartott attól, hogy a cári Oroszország képes lesz a korábbi Mongol Birodalom helyébe lépni, és megváltoztatja a tengeri (brit) és a szárazföldi (orosz) hatalmak közötti egyensúlyt (VENIER 2004. 331). Tehát felléptek a „gyenge államok”, vagyis az Oszmán Birodalom és Irán területi integritása mellett, ugyanakkor megszerezték maguk számára a létfontosságú térségeket, gazdasági jogokat. Az Oszmán Birodalom esetében a geopolitikai jelentőségű tengerszorosokat, szigeteket, Perzsiában az ország keleti és déli területeit lecsatolták, vagy befolyási zónát hoztak rajtuk létre. A stratégiai fenntartások mellett, Nagy-Britannia

komoly gazdasági érdekekkel is rendelkezett a térségben. A század folyamán ők tartották kezükben a közel-keleti kereskedelem legnagyobb részét, és lényeges piacként tekintettek a Török Birodalomra (FROMKIN 1980. 938; HARRIS 1914. 113), amely a század közepére az angol termékek harmadik legfontosabb vásárlójává vált (HUREWITZ 1956. 110). A német gazdasági előretörés azonban visszaszorította őket. Perzsiában a kereskedelem mellett, a nyersanyagvagyon

TABLE 3.8. *Percentage shares of different countries and regions in total world manufacturing output, 1750–1913*

	1750	1800	1830	1860	1880	1900	1913
<i>Europe</i>	23.1	28.0	34.1	53.6	62.0	63.0	57.8
UK	1.9	4.3	9.5	19.9	22.9	18.5	13.6
Germany	2.9	3.5	3.5	4.9	8.5	13.2	14.8
France	4.0	4.2	5.2	7.9	7.8	6.8	6.1
Italy	2.4	2.5	2.3	2.5	2.5	2.5	2.4
Russia	5.0	5.6	5.6	7.0	7.6	8.8	8.2
<i>Neo-Europes</i>	0.1	0.8	2.4	7.2	14.7	23.6	32.0
United States	0.1	0.8	2.4	7.2	14.7	23.6	32.0
<i>Tropics</i>	76.8	71.2	63.3	39.2	23.3	13.4	10.2
Japan	3.8	3.5	2.8	2.6	2.4	2.4	2.7
China	32.8	33.3	29.8	19.7	12.5	6.2	3.6
India	24.5	19.7	17.6	8.6	2.8	1.7	1.4

1. ábra: A világ ipari termelésében való részesedés (1750–1913)

Forrás: TOMLINSON (1999), 69.

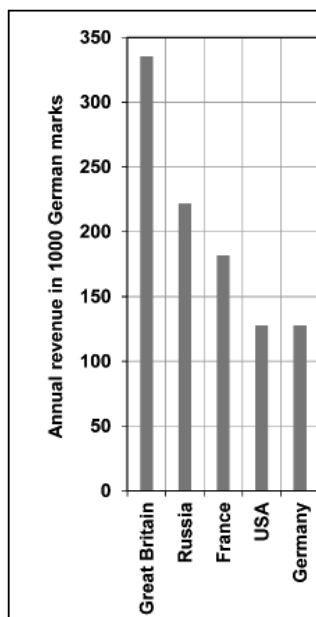
megkaparintása is kulcskérdéssé vált, aminek fő eszközei a különböző koncessziók voltak (THE GLASGOW HERALD 1907. febr. 16. 7). Az energiahordozók közül kiemelkedett a XX. század elejétől mindmáig meghatározó kőolaj, amelynek jelentősége XX. század kezdetén megnőtt. Az Egyesült Királyság a szénrel ellentétben nem rendelkezett saját területén olajmezőkkel, míg riválisai, Oroszország és az Egyesült Államok bőséggel (REZUN 1986. 324–325; AXWORTHY 2008. 211–212, 330–331). Mindemellett a század közepétől Perzsia más szempontból is összekapcsolta Brit Birodalmat, mivel 1856-tól kezdték felállítani a térségen keresztülfutó távírvonalat, ami a brit gyarmati igazgatást sokkal gyorsabbá, hatékonyabbá, modernebbé és egyszerűbbé tette. A kardinális hálózatba 1900-ra bekapcsolták a Kádzsár fővárost Teheránt, továbbá a fontosabb perzsa városokat is (ABRAHAMIAN 2008. 13; SYKES 1915. 474). Szintén a kontextushoz tartozik az a nem elhanyagolható tény, hogy

a század folyamán az Egyesült Királyság gazdasági súlya relatíve csökkent. Mind Németország, mind pedig az Amerikai Egyesült Államok több területen megelőzte, köztük az ipari termelést tekintve is (TOMLINSON 1999. 69). Ennek következtében gyarmataikon, továbbá a Közel-Keleten is igyekeztek piacaikat fejleszteni, ellenfeleik gazdasági tevékenységét politikailag korlátozni, érdekeik szerint szembemenve az általuk korábban hirdetett szabad verseny ideájával.

Láthatjuk tehát, hogy Nagy-Britannia milyen komplex érdekeltségekkel rendelkezett a térségben, amik idővel csak bővültek és bonyolódtak. Ezen országok és Közép-Ázsia belső viszonyai ismeretlenek voltak sokáig az európaiak számára, vagyis „fel kellett fedezni” őket, és az országokat, térségeket pedig be-
tagolni a hatalmi viszonyokba. Ebben nagy szerep hárult a földrajztudományra, valamint annak egyik legjelentősebb képviselőjére, az RGS-re.

A tudós társaságok

A legelső ilyen szerveződések a reneszánsz Itáliában születtek meg a XVI. században, és ezeket közös érdeklődésű emberek működtették és működtetik mindmáig. A szervezetek száma a következő 200 évben rendkívüli mértékben növekedésnek indult Nyugat- és Észak-Európában. A legfontosabbakkor az 1635-ben valamint 1660-ban létrejött francia és brit társaságok, vagyis az *Académie Française* illetve a *Royal Society of London* voltak (HEFFERNAN 2011. 111-112). Az első földrajzi tudást fókuszba helyező szerveződések a XVII. századhoz köthetők. A legkorábbi ilyen az 1680-ban létrejövő, Vincenzo Maria Coronelli alapította *Accademia Cosmografica degli Argonauti*-t Velencében (HEFFERNAN 2011. 117). Az első valódi földrajzi társaság a *Société de Géographie de Paris* a XIX. század első felében, 1821-ben jött létre Párizsban. Majd földrajzi társaságok sorát alapították a többi európai országban is (HEFFERNAN 2011. 118). Az időszak a földrajz nagy korszaka, egyrészt a felfedezések miatt, másrészt amiatt, hogy a tudományág

2. ábra A földrajzi társaságok éves bevétele német márkában
Forrás: GYÖRI – GYURIS
2019. 4. (kézirat)

becsatlakozott és nagyon hasznosnak bizonyult a nemzetépítő, gyarmatépítő, birodalomépítő tevékenységeknél. Ezzel párhuzamosan a társaságok száma és presztízse is megnőtt, különösen az 1870-es porosz–francia háború után (HUDSON 1985. 2-3). 1900-ra mintegy 120 földrajzi társaság működött Európában. Ezen társaságok viszonya országoként eltérő volt az állammal. Az egyik típus a francia modell volt, ahol a korona alá tartozott közvetlenül a szervezet, vagyis az ott dolgozók állami tisztségviselők voltak. A rendszer előnyei közé tartozott a biztos anyagi háttér, profizmus, ugyanakkor hátrányt jelentett a struktúra zárt-sága, hogy csak egy nagyon szűk réteg számára volt elérhető a tagság (HEFFERNAN 2011. 120). Az angol modellben ezzel szemben az állam és az intézmény viszonya nem volt direkt, bár mindkét koncepcióban a társaság célja a nagyhatalmi törekvések gyakorlati, és elméleti munkákkal, felfedezésekkel, adatgyűjtéssel és rendszerezéssel való támogatása volt. Az RGS és a többi szervezet általában magántársaságok voltak, amiknek tagdijai voltak. Emellett az állam természetesen hozzájárult a fenntartáshoz, igaz az angoloknál a bevétel kevesebb mint 10%-át tették ki az állami támogatások, mégis a legnagyobb bevétellel rendelkeztek. Ennélfogva ezek jóval önállóbbak voltak, „amatőrebbek”, viszont emiatt innovatívabbak és rugalmasabbak. Tagjaikat tekintve főleg arisztokratákból és a középosztály tagjaiból álltak, tehát „gentleman”-ekből. Ilyen szerveződések tagjának lenni nagy társadalmi presztízzsel járt (HEFFERNAN 2011. 114; GYÖRI – GYURIS 2019. 4-6). A földrajzi társaságok azokban az államokban rendelkeztek nagy taglétszámmal és jelentőséggel, amik aktívan részt vettek a nemzetközi kereskedelemben, illetve expanziós törekvésekkel rendelkeztek (GYÖRI – GYURIS 2019. 4-5).

A Royal Geographical Society és a „Nagy Játzsma”

A szervezet 1830-ban jött létre, egy magas rangú tengerésztiszt, John Barrow vezetésével (HEFFERNAN 2011. 119; STAFFORD 1999. 295). Céljukat egykori elnökük jól megfogalmazta: az egész emberiség, de legfőbbképp a Brit Birodalom jólétének a gyarapítása, a földrajzi ismeretek összegyűjtése és publikálása (MARKHAM 2009. 19). Utóbbiak nélkülözhetetlenek voltak a britek számára a gyarmatosításhoz, illetve ellenfeleik tevékenységének a monitorozásához. A korábban létrejött többi hasonló célú, de tematika szerint tagolódo szervezetet, vagyis a Railegh Travel Clubot, a Palesztin és Afrika társaságot hamar beolvasztották soraikba (HEFFERNAN 2011. 119; STODDART 1980. 191). Szerepüket a Nagy Játzsmaiban először is tagjainak és elnökeinek összetételén, foglalkozásán, a politikával és az állammal való összefonódásain keresztül

szeretném bemutatni; majd pedig az aranymedált kaptak jegyzékének, illetve Vámbéry és Sykes munkásságának, publikációnak a segítségével.

A táblázatból láthatjuk, hogy a társaság tagjainak igen nagy száma került ki az angol arisztokráciából. A másik nagy csoportot a különböző állami tisztségviselők adták. Ők jellemzően vagy a gyarmatok igazgatási szervei-

<i>Composition of the Fellowship</i>			
	<i>1830</i>	<i>1872</i>	<i>1900</i>
Total	460	2387	4031
Duke	3	7	6
Earl	9	20	21
Other peers	24	45	81
Baronets, Knights	38	112	169
Naval officers	32	133	142
Army officers	55	289	552
FRS	124	105	44
FGS	19	18	15

3. ábra: Az RGS tagságának a változása. Forrás: STODDART 1980. 191.

nél, vagy a hadseregnél, illetve a Királyi Haditengerészetnél szolgáltak. Ez azt jelenti, hogy a birodalom működtetésében részt vevők között jelentős számban voltak az RGS tagjai, az igazgatási, és a fegyveres szervek minden szintjén. A statisztikából látható, hogy a szervezet a hagyományos és a felemelkedő elit közös érdekeit képviselte, illetve a középosztály volt a motorja az intézménynek. A szakértelem és a kapitalista rendszer felemelkedésével párhuzamosan, a megerősödött és felemelkedő középosztály számára a gyarmatok karrierlehetőséget nyújtottak, kiváltképp annak tükrében, hogy a hazaiakat az arisztokraták továbbra is dominálták. Tehát az egyéni karrierutak szempontjából is fontos intézmény volt az RGS. A tagok egyéni ambícióik kiteljesítése szinte egybeesett az államérdekkel (STAFFORD 1999. 298, 315). A társaság létszáma robbanásszerűen nőtt ezalatt a 70 év alatt. Azonban a katonák aránya mindvégig magas maradt, 1830-ban a tagság 19%-a, 1872-ben 18%-a, 1900-ban pedig 17%-a volt (STODDART 1980. 190). Emellett maga az uralkodó, illetve kiemelkedő természettudósok, mint például Darwin, térképészek, geológusok, mérnökök, feltalálók, politikusok is tagok voltak. A természettudósok aránya 1885 után nőtt meg, miután a szervezet elkezdett professzionalizálódni, de mint látható, az állami tisztségviselők aránya és szerepe végig meghatározó maradt (MARKHAM 2009 25-26; STODDART 1980. 190). Ez a folyamat egybeesett a földrajz szerepének fokozatos megváltozásával. Az 1840-es évektől kezdve az RGS volt a brit birodalmi expedíciók végrehajtója, amiben nagy sikereket ért el (STAFFORD 1999. 300). Viszont a XIX. század végére már szinte

minden területet felfedeztek, nem voltak az európaiak számára „üres” területek a térképen, így a változás is törvényszerű volt. A földrajz fő jelentése és küldetése tehát immáron nem a térképkészítés és a felfedezés volt (Ó TUATHAIL 2005. 19), hanem tudományosodnia kellett, továbbá a megszerzett területek megszervezése, integrálása, gazdasági-stratégiai hasznosítása, az érdekszférák lehatárolása vált a fő tevékenységévé. Az új geográfia kialakulásában és elterjesztésében is megkerülhetetlen az RGS, hiszen hozzá köthető katonatisztek, tudósok – pl.: Mackinder – voltak az úttörői (HUDSON 1985. 36-38). A birodalomépítés olyan szinten összefonódott a földrajzzal és az RGS-szel, hogy a tagok egyik legnépszerűbb témája a XX. század elején a birodalom megújítása volt (BUTLIN 2003. 233). Ebből is látható, hogy ebben az időszakban már nem a felfedezések voltak a fő tevékenységi kör, hanem az Egyesült Királyság, valamint a gyarmatok hatékony megszervezése. Mindazonáltal az RGS tevékenysége továbbra is sokszínű volt, csak a hangsúlyok tolódtak el a változásoknak köszönhetően. A társaság a későbbiekben is kiszolgált a hazai közönség igényeit a kalandokkal, felfedezésekkel, információt gyűjtött mind a kereskedelmi, mind a stratégiai érdekeknek megfelelően (STAFFORD 1999. 298).

Ugyanakkor a korszakra végig jellemző, hogy a tudós, diplomata, katona, tengerész foglalkozások közötti határvonal elmosódott, az RGS tagjai hivatali kötelességükből, ugyanakkor az RGS támogatásával, annak keretén belül vettek részt a Nagy Játsmában. Napi munkájuk folyamán pedig olyan gyakorlatokra, tapasztalatokra, információkra tettek szert, amik kulcsfontosságúak voltak Nagy-Britanniának. Ők voltak a korabeli hírszerzők, térképészek, kulturális antropológusok, hiszen be kellett illeszkedniük az adott kontextusba, a földrajzi információk mellett az idegen törzsek, népek társadalmi, politikai, kulturális berendezkedését is meg kellett ismerniük (WADE 2007. 35). Ha az elnököket vizsgáljuk, akkor láthatjuk, hogy a korszakban az RGS egyik meghatározó vezetője, Roderick Murchison eredeti foglalkozását tekintve katona volt, később azonban geológussá képezte magát (MARKHAM 2009. 21-22). Elnöksége jól mutatja azt az átmenetet, hogy a lelkes amatőrökből, akik informális hálózatokon működtek, egy formalizáltabb, professzionálisabb társaság jött létre a század utolsó harmadára. Murchison szintén az egyéni és az állami ambíciók ötvöződésének a jó példája, hiszen a társaságon keresztül magas társadalmi presztízt ért el, egyéni ambícióit is kiteljesíthette, miközben a birodalmat szolgálta (STAFFORD 1999. 298-299). Egy másik elnök, Sir Henry Rawlinson pályafutása (is) véleményem szerint kiválóan példázza az összefonódásokat, hogy milyen szerepeket tölthetett be egy RGS tag a játszma során. Rawlinson, Murchison

után, 1871-től vált a társaság vezetőjévé. Ezt megelőzően 1833-ig az indiai hadseregben, majd 1839-ig Perzsiában volt foglalkoztatva. A Tigris-folyótól, egészen Közép-Ázsiáig működött. 1840-től politikai ügynök volt Kandahárban, majd 1844-ben Török-Arábiában. 1855-ben hazatért, és az egyik legfontosabb brit vállalat, a Kelet-Indiai Társaságban a korona delegáltja lett. 1858-59-ben követ Perzsiában. 1868-tól a „Council of India” tagja (MARKHAM 2009. 54). Tehát minden szinten, számtalan pozícióban, feladatkörben részt vett a Nagy Játszmában, és RGS tagsága mellett rendkívül magas rangú állami és diplomáciai pozíciókkal rendelkezett. Ezen rövid életrajz szintén rámutat arra, hogy milyen sokszínű tevékenységi köre volt a földrajzos elkötelezettség mellett. A követségének valószínűleg az 1856-57-es perzsa-afgán háború volt az oka, amikor a sah megpróbálta elfoglalni Herátot. Ez azonban a brit érdekeket sértette volna, mivel túl nagynak érezték az orosz befolyást Iránban. Ezt megakadályozandó közbeléptek és megverték a perzsákat (SYKES 1915. 452). A következő elnök 1873-tól Sir Henry Bartle Frere volt. Ő Szind tartományban volt gyarmati hivatalnok, majd pedig Bombay kormányzója (MARKHAM 2009. 55). Ezekben az években tehát olyan vezetői voltak az RGS-nek akik rendelkeztek saját tapasztalatokkal, illetve a kontextus legalább egy részének alapos ismeretével. Ez is mutatja, hogy a szervezet rendkívül meghatározó szerepet játszott a geopolitikai konfliktussorozatban. A következő elnök, akire ki kell térnem, az George Curzon volt, aki 1911–14 között volt az RGS elnöke (RGS HISTORY). Ő volt a britek India - Irán politikájának meghatározó alakja a XIX. század végén és a XX. század elején, vagyis a játszma legintenzívebb szakaszában. Több jelentős publicisztikai és tudományos művet írt pl.: *„Russia in Central Asia in 1889 and the Anglo-Russian Question”*. Számos utazást tett, politikai hivatalt is betöltött, többek között 1899–1905 között India kormányzója is volt (GOV. UK: PAST FOREIGN SECRETARIES). Véleményem szerint az 1880-as évektől pedig brit részről a játszma legfontosabb szereplője. A földrajz tehát személyében, ideológiában, célrendszerében teljesen összefonódott az állammal, és a katonai hírszerzéssel. Utóbbi az utazók leírásai, jelentései mellett jól mutatja, hogy 1870-től, az angol titkosszolgálat vezetője egy RGS-tag, Charles Wilson volt (HEFFERNAN 1996. 505-506).

Ha a szponzorált utazásokat, illetve a kiosztott kitüntetések vizsgálgjuk, akkor szintén megállapíthatjuk azt, hogy az RGS a különböző gazdasági-politikai információk gyűjtésével, földrajzi, antropológiai, térképezési munkákkal, az ellenség tevékenységéről jelentve vette ki a részét a birodalom építéséből és a játszmából. Láthatjuk a példákon keresztül továbbá, hogy a felfedezők

végig kapcsolatban voltak a brit állammal. Vámbéry Ármin magyar tudós, nyelvész, felfedező szintén végrehajtott kémtevékenységnek minősülő feladatokat. Utazásait többször is támogatta az RGS, többek között 1865-ben is (MARKHAM 2009. 72). Sir Roderick Murchison kérésére írt jelentéseket az angolok számára az oroszok pozícióiról Közép-Ázsiában és Perzsiában. Mind Konstantinápolyban, mind Iránban kapcsolatban volt a brit diplomáciával (VÁMBÉRY 1905. 133). Akárcsak a többi tudós, utazó, kém, ő is cikkek és értekezések sorát tette közzé az Oszmán Birodalomról, Közép-Ázsiáról és Perzsiáról (VÁMBÉRY 1905. 134-135). Kapcsolatai a legmagasabb szintekig elértek, Lord Curzonnal is jó kapcsolatban volt (MTAK). A másik személy, akin keresztül szeretném ezt a kapcsolatot bemutatni, az Sir Henry Molesworth Sykes, aki foglalkozását tekintve katona volt, de szintén az RGS tagja. Ő főleg Iránban tevékenykedett. Legfontosabb alkotásai az 1902-ben kiadott *„Ten thousand miles in Persia, or eight years in Iran”* és az 1915-ben napvilágot látott *„History of Persia”* című munkája. Ezen művek véleményem szerint kiválóan bemutatják, hogy egy RGS-tag, utazó, aki egyben a birodalom tisztje is, milyen sokrétű munkát végzett, és azt milyen szemléletben tette. Különösen jól tükröződik ez az első műben, mivel az szól Sykes személyes perzsiai tevékenységéről. Ebben leírja az országban található társadalmi-gazdasági, etnikai, vallási viszonyokat, a legfontosabb gazdasági központokat, városokat, nyersanyagokat, illetve az ellenség, vagyis az orosz ügynökök, valamint saját maga tevékenységét is. Ezen dokumentumok egyrészt tájékoztatták a brit államot, alapanyagot szolgáltatottak a tervezéshez, valamint a közvélemény meggyőzése szempontjából is fontosak voltak. Mi pedig láthatjuk a Nagy Játzsma során ezen emberek tevékenységét, és hogy rajtuk keresztül a földrajz hogyan állt az államuk szolgálatában. Mindemellett megismerhetjük a gyarmatosítás időszakának európai gondolkodásmódját, világszemléletét, amiben fontosak voltak a többnyire vélt földrajzi érvek, összefüggések.

Végül pedig az RGS által kitüntetettek névsorát veszem vizsgálat alá. A táblázat azt tartalmazza, hogy ki, mikor és miért kapta meg az RGS aranymedálját. Csak azokat vettem számításba, akik a játzsma földrajzi területén működtek. (A Nagy Játzsma földrajzi kiterjedését nem egyszerű eldönteni, de a Közel-Kelet, Közép-Ázsia, valamint India jelenti vizsgálatom ezen szakaszának fókuszát. Döntésemet annak tükrében hoztam meg, mivel úgy vélem, hogy ide koncentrálódtak a brit érdekek, továbbá ezen térségek szoros kölcsönhatásban voltak Közép-Ázsiával és Iránnal.) A korábbiaknak megfelelően felhívnom a figyelmet arra, hogy az idő előrehaladtával egyre inkább találunk kitüntetést nem

csak az utazásokért, hanem az „új földrajznak” megfelelő tevékenységekért. Ugyanakkor az RGS profiljában az utazások száma és presztízse továbbra is jelentősebb volt a többi társaságénál.

Időpont	Név	Tevékenység
1835	Sir Alexander Burnes	Perzsiában tett fontos utazásaiért.
1838	Colonel Francis Rawdon Chesney	Szíria és Mezopotámia természetföldrajzi leírásáért.
1841	Lieutenant John Wood	Oxus és Indus folyó mentén végzett utazások és munkák.
1842	Dr. E. Robinson	Palesztinában és Arábiában tett utazásaiért.
1843	Lieut. J. F. A. Symonds	Palesztina területén végzett tevékenység.
1844	W. J. Hamilton	Kis-Ázsiában folytatott kutatásokért.
1849	Austen Henry Layard, Baron Charles von Hugel	Mezopotámiában régészeti kutatásokért, illetve utóbbi pedig Kasmírban tett felfedéseseiért.
1851	Dr. George Wallin	Fontos utazásokért Arábiában.
1852	Captain Henry Strachey	Nyugat-Tibetben zajló felfedezésekért és térképezésért.
1857	Colonel Andrew Scott Waugh	India háromszögeléses feltérképezéséért.
1865	Captain T. G. Montgomerie	Pandzsábból a Karakorumba tartó útért. Ő egy fontos brit kém is volt.
1867	Admiral Alexis Boutakoff	Az Oxus folyó környékén végzett kutatásokért, valamint hajózásért az Aral-tón.
1870	George W. Hayward	Utazásaiért Kelet-Turkesztánba.
1872	Robert B. Shaw	Utazásaiért Kelet-Turkesztánba.
1877	Nain Singh	Tibetben való kutatásaiért.
1878	Captain Henry Trotte	India trigonometrikus felmérése.
1879	Captain N. V. J. Gil	Fontos munkákért Perzsia északi határvidékén.

1887	Lieutenant-Colonel T. H. Holdich	Amiért keresztülítte a térképészeket Afganisztánban.
1889	A. D. Carey	Olyan közép-ázsiai helyszíneket járt be, ahol korábban még angol állampolgár nem járt.
1893	W. Woodville Rockill	Tibetben és Nyugat-Kínában való kutatásaiért.
1894	Captain H. Bower	Tibet nyugatról-keletre történő keresztülutazásáért.
1895	George Curzon	Iránban folytatott utazásaiért és kutatásaiért.
1896	St. George Littledale	Fontos közép-ázsiai útjaiért.
1897	P. Semenov	Utazásaiért Közép-Ázsiában.
1898	Dr. Sven Hedin	Fontos felfedező tevékenységéért Közép-Ázsiában.
1900	Captain H. H. P. Deasy	Térképészeti tevékenységéért Közép-Ázsiában.
1902	Major Molesworth Sykes	Fontos utazásaiért Iránban.
1903	Douglas Freshfield	A Kaukázusban tett kutatásaiért.
1909	Colonel M. G. Talbot	Többek között az Afganisztánban végzett térképezési munkálataiért.
1910	Colonel H. H. Godwin-Austen	Észak-India határvidékének a feltérképezéséért.
1912	Charles M. Doughty, Douglas Carruthers	Előbbi Arábiában, utóbbi pedig Turkesztánban tett utazásaiért (ROYAL GEOGRAPHICAL SOCIETY).

A táblázatból tehát látható, hogy milyen fontos szerepet játszottak az utazók, akik gyakran katonatisztek is voltak. Szembetűnő, hogy milyen sok utat, felmérést szponzorált a társaság a vizsgált időszakban, és ezek csak a legkiemelkedőbbek közülük. Figyelemre méltó továbbá, hogy mennyire sok helyszínen gyűjtöttek nagy mennyiségű információt, valamint végeztek el a térképezési munkálatokat. A helyszíneket tekintve a játszma helyszíneit, kritikus pontjait láthatjuk. Ezen utazások, tevékenységek egyrészt India megszállásának, a birodalomba való integrálásának az érdekében, másrészt az orosz előrenyomulásról, illetve a britek előtt álló lehetőségek megfigyeléséről szóltak.

A kitüntetettek között láthatjuk a már említett Sykest és Curzont is. Utóbbi sok kitüntetése közül erre volt a legbüszkébb (GOUDIE 1980. 146).

Összefoglalás

A „hosszú XIX. század” során zajlott nagyhatalmi versengés, vagyis a „Great Game” során a Brit Birodalom is csatasorba állította a földrajztudományt, előszeretettel alkalmazva a saját földrajzi társaságát, vagyis az RGS-t a missziókban. Ezen földrajzi szervezet feladata nem változott megalakulása óta: segítenie kellett a gyarmatosítást, földrajzi, történelmi, kulturális információkat kellett szereznie az országokról, területekről és az ellenséges hatalom pozícióiról, illetve tevékenységéről (LAZER 16). Az RGS tagjainak jelentős része tisztségviselője volt a brit államnak, tehát hírszerzési és tudományos feladatokat is elláttak egyszerre. Ezen összefonódások által az RGS megkerülhetlenné vált a játszma folyamán, tagjai voltak a „játékosok”, ők szolgáltatták a nélkülözhetetlen információkat, felméréseket. Ezen csoport részt vett a birodalom napi működtetésében, hivatalokat, állami pozíciókat vállalt, ugyanakkor földrajzi tudást is gyűjtött. A szervezet sikerrel egyesítette mind az egyéni ambíciókat, mind pedig az állami célokat. Talán a legkiemelkedőbb szereplő George Curzon volt, aki Nagy-Britanniában meghatározó politikus, ugyanakkor jelentős stratégiai gondolkodó és utazó is volt. Az RGS aktívan hozzájárult a brit geopolitikai érdekek érvényesítéséhez, képviseléséhez, felméréséhez tagjai kapcsolatban voltak a helyi elemekkel is. Ők maguk adták a versengés elméleti, ideológiai kereteit is Halford Mackinder révén, aki szintén a társaság tagja volt.

Bibliográfia

- Axworthy, Micheal. 2008. *A History of Iran: Empire of the Mind*. New York.
- BUTLIN, Robin A. 2003. „British Geographical Representations of Imperialism and Colonial Development in the Early and Mid-Twentieth Century” In *Geographies of British Modernity*. Oxford: RGS-IBG Book Series.
- ABRAHAMIAN, Ervand. 2008. *A History of Modern Iran*. New York: Cambridge University Press.
- FROMKIN, David. 1980. „The Great Game in Asia” *Foreign Affairs* 58/4: 936–51. (<http://bit.ly/2i5zZzf>) (2017.11.09.)
- CURZON, George Nathaniel. 1889. *Russia in Central Asia in 1889 and the Anglo-Russian Question*. London: Longmans, Green and Co. (<http://bit.ly/2ul8atW>) (2017.03.06.)
- GOUDIE, A.S. 1980. „George Nathaniel Curzon: Superior Geographer” *The Geographical Journal* 146/2: 203–209 (<http://bit.ly/2Q378eL>) (2019.04.22.)
- GOV. UK. Past Foreign Secretaries. (<https://bit.ly/2R68isS>) (2018.12.16.)
- GYŐRI R.–GYURIS F. 2019. (kézirat). „From nation-building and imperialism to disaster recovery: The first 50 years of the Hungarian Geographical Society” In U. WARDENGA et al. (Ed.) *Geographical Societies in the Long 19th Century*. Cham: Springer.
- HARRIS, Norman Dwight. 1914. „The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire” *The American Political Science Review* 8/1: 105–116. (<http://bit.ly/2t26zp7>) (2017.03.06.)
- HEFFERNAN, Michael 1996. „Geography, Cartography and Military Intelligence: The Royal Geographical Society and the First World War” *Transactions of the Institute of British Geographers*. 21/3: 504–533. (<https://bit.ly/2R5QhL9>) (2018.12.16.)
- HEFFERNAN, Micheal 2011. „Learned Societies” *The Sage Handbook of Geographical Knowledge*.
- HUDSON, Brian 1985. „The New Geography and the New Imperialism: 1870–1918” *Antipode* 17/2-3: 35–41. (<https://bit.ly/37TDy2B>) (2019.05.18.)
- HUREWITZ, Jacob C. (szerk). 1956. *Diplomacy in the Near and Middle east. Documentary record 1535–1914*. I. kötet. New Jersey: Princeton. (<http://bit.ly/2vobCAX>) (2017.03.06.)
- INGRAM, Edward 1982. „Approaches to the Great Game in Asia” *Middle Eastern Studies* 18/4: 449–457. (<http://bit.ly/2iMD9Y8>) (2017.11.09.)

- LAZER, Madeline. „Why They Played: The British and Russian Motivations for Expansion” In *Nineteenth-Century Central Asia*. Senior Honors Thesis. George Washington University. (<http://bit.ly/2te31Ee>) (2017.03.06.)
- MAJOROS, István. 1997. „A keleti kérdés kezdetei. Nagyhatalmi politika és görög felkelés” In *Világtörténet*. 59–70. (<http://bit.ly/2i5NHSB>) (2017.11.09.)
- MARKHAM, R. Clements. 2009. *The Fifty Years’ Work of the Royal Geographical Society*. Cambridge University Press. (<https://bit.ly/2Gtmxnz>) (2018.12.16.)
- MTAK, Vámbéry Ármin és a Magyar Földrajzi Társaság. (<https://bit.ly/2LmIKT3>) (2018.12.16.)
- Ó TUATHAIL, Gearóid. 2005. *Critical Geopolitics. The Politics of Writing Global Space*. London.
- REZUN, Miron. 1986. „The Great Game Revisited” *International Journal* 41/2: 324–341. (<http://bit.ly/2hmd8i8>) (2017.11.09.)
- RGS History (<https://bit.ly/2GrEMcY>) (2018.12.16.)
- Royal Geographical Society, Medals and Awards. (<https://bit.ly/2Lop94K>) (2018.12.16.)
- STAFFORD, Robert A. 1999. „Scientific Exploration and Empire” In PORTER, Andrew (szerk). *The Oxford History of the British Empire. The Nineteenth Century*. Oxford. Vol. III.
- STODDART, D.R. 1980. „The RGS and the ‘New Geography’: Changing Aims and Changing Roles in Nineteenth Century Science” In: *The Geographical Journal* 146/2: 190–202. (<https://bit.ly/2A46Ux4>) (2018.12.16.)
- SYKES, Major Percy Molesworth. 1915. *A History of Persia*. London. Macmillan and Co. (<http://bit.ly/2voEOIb>) (2017.03.06.)
- SYKES, Major Percy Molesworth. 1902. *Ten thousand miles in Persia, or eight years in Iran*. London. (<http://bit.ly/2tUMuUx>) (2017.03.06.)
- THE GLASGOW HERALD. 1907. „Situation in Persia” 1907. Febr. 16. 125th year. Nc. 41. Glasgow. (<http://bit.ly/2tqOdxY>) (2017.03.06.)
- THE SYDNEY MAIL. 1902. „Ten thousand miles”. 1902. Aug. 2. LXXIV/2195. Sydney. (<https://bit.ly/2ulwJqS>) (2018.09.09.)
- TOMLINSON, B.R. 1999. „Economics and Empire: The Periphery and the Imperial Economy” In Andrew Porter (szerk). *The Oxford History of the British Empire. The Nineteenth Century*. Oxford. Vol. III.
- VÁMBÉRY, Ármin. 1905. *Küzdelmeim*. Franklin-Társulat. (<https://bit.ly/2PMPDNM>) (2018.12.16.)

- VENIER, Pascal. 2004. „The Geographical Pivot of History and Early Twentieth Century Geopolitical Culture”. In *The Geographical Journal* 170/4: 330–336. (<http://bit.ly/2AvYlc6>) (2017.11.09.)
- WADE, Stephen. 2007. *Spies in the Empire: Victorian Military Intelligence*. Anthem Press. (<https://bit.ly/2PKQUVN>) (2018.12.16.)
- WITHERS, Charles. 2013. „On Enlightenment’s margins: geography, imperialism and mapping in Central Asia, c.1798ec.1838” In *Journal of Historical Geography*. 39: 3–18. (<https://bit.ly/2PAN9oP>) (2019.04.02.)